

Zdzisław M. Kurkowski

Instytut Fizjologii i Patologii Słuchu
Warszawa

Dynamika rozwoju mowy dziecka z głębokim ubytkiem słuchu

Dynamics of speech development
in children with profound hearing loss

Słowa kluczowe: dziecko głuche, rozwój mowy
Key words: deaf children, speech development

Streszczenie

Rozwój mowy dzieci ze znacznymi i głębokimi ubytkami słuchu może być znacznie zróżnicowany. Nadal bardzo często obserwujemy liczne niepowodzenia w rehabilitacji. Nie oznacza to jednak braku pozytywnych doświadczeń. W artykule przedstawiono studium przypadku dziecka z głębokim prelingwalnym uszkodzeniem narządu słuchu ukazując dynamikę rozwoju mowy od pierwszego do piątego roku życia.

Summary

Speech development in children with severe and profound hearing impairments can significantly vary. We still very often observe failures in rehabilitation. However, it does not imply lack of good effects. The authors present a case study of a child with prelingual profound hearing loss. The study shows speech development dynamics from the first till the fifth year of life.

Znaczne i głębokie ubytki słuchu u dzieci powstałe w okresie przedjęzykowym ograniczają całkowicie rozwój mowy, jeśli nie podejmie się odpowiednich działań rehabilitacyjnych. Chodzi tu przede wszystkim o jak najwcześniejsze zaopatrzenie dziecka w odpowiednio dobrane aparaty słuchowe i rozpoczęcie wychowania słuchowego najlepiej przed ósmym miesiącem życia. W dalszej kolejności ważny jest wybór odpowiedniej metody rozwija-

nia u dziecka sprawności poznawczych, językowych i komunikacyjnych. Przede wszystkim jednak potrzebna jest właściwa i jak najpełniejsza realizacja przyjętej metody.

Praktyka surdologiczna potwierdza bardzo zróżnicowane osiągnięcia w zakresie rozwoju mowy dzieci ze znacznymi i głębokimi ubytkami słuchu. Przeważnie spotykamy się z mało zadawalającymi rezultatami [patrz: Eckert 1982; Rakowska 1992; Krakowiak 1995; Kurkowski 1996]. Nie oznacza to jednak niemożności pokonania bariery słuchowej (fonetycznej), która ogranicza rozwój mowy. Niestety przykłady zadawalających osiągnięć nie są jeszcze powszechne, ale surdologopedzi legitymują się coraz liczniejszą grupą dzieci i młodzieży ze sprawnościami językowymi umożliwiającymi właściwy rozwój poznawczy i porozumiewanie się ze słyszącym społeczeństwem.

Ocenę mowy dziecka z uszkodzonym narządem słuchu należy zawsze przedstawiać w różnych aspektach. Można ujmować ją w aspekcie indywidualnym wskazując na możliwości odbioru wypowiedzi mówionych, zdolność tworzenia tekstów słownych (mówienia, tj. tworzenia zdań gramatycznie poprawnych i ich artykułowania), a przede wszystkim uwzględniając poziom znajomości systemu językowego, który warunkuje zarówno percepcję jak i mówienie. Język bowiem może się rozwijać także w oparciu o inne formy porozumiewania się – przede wszystkim poprzez czytanie i pisanie, a także poprzez komunikowanie się przy pomocy migów. Trzeba tutaj widzieć również inne funkcje, które warunkują proces mowy, w szczególności zdolności intelektualne, emocje, sprawności motoryczne.

Mowę należy oceniać także w aspekcie społecznym, przede wszystkim jako narzędzie komunikowania się, zdobywania wiedzy o świecie i właściwe przystosowanie się do życia w społeczeństwie ludzi słyszących. Zachowania językowe muszą być rozpatrywane jako forma interakcji [Bokus 1984; Grabias 1994; Kurkowski 1996; Bouvet 1996].

Ważne jest również dokonywanie analizy mowy w aspekcie rozwojowym. Problem ten jest szczegółowo przedstawiany w odniesieniu do kształtowania się mowy dziecka bez dodatkowych uszkodzeń. Liczne prace w tym zakresie przedstawiają zarówno językoznawcy jak i psychologowie [Kaczmarek 1953, 1988; Smoczyński 1955; Kowalski 1962; Zarębina 1965, 1980 i in.]. Brak jest jednak tego typu polskich opracowań w odniesieniu do dzieci z uszkodzeniami narządu słuchu. Przedstawione poniżej studium przypadku jest próbą podjęcia tej problematyki. Osoba, której to studium dotyczy jest dzieckiem osiągającym najpełniejszy rozwój spośród 32 dzieci z głębokimi ubytkami słuchu, których dynamika rozwoju mowy była obserwowana przez okres pięciu lat.

Przemek N., obecnie lat 5, głęboki obustronny ubytek słuchu (średni ubytek w paśmie mowy – 95 dB, na podstawie oceny ABR) Wadę słuchu rozpoznano w szóstym miesiącu życia dziecka, aparatowano i rozpoczęto

wychowanie słuchowe w siódmym miesiącu życia. Dziecko otrzymało dwa odpowiednio dobrane aparaty zauszne. Wychowanie słuchowe prowadzono wg programu S. Schmid-Giovannini [1980, 1995]. Dziecko przyjeżdżało raz w tygodniu do poradni logopedycznej i matka była dokładnie instruowana o zajęciach możliwych do prowadzenia z dzieckiem. W czasie tych wizyt dziecko poddawane było intensywnym ćwiczeniom słuchowym, także z wykorzystaniem opracowanych w tym zakresie pomocy komputerowych. Te ostatnie były ulubionym zajęciem chłopca i wyraźnie uaktywniały jego percepcję słuchową i wzrokową.

Matka Przemka stosunkowo szybko zaakceptowała swoje dziecko i nawiązała z nim bardzo dobrą więź emocjonalną. Dało to chłopcu pewność siebie (zaspokojona potrzeba bezpieczeństwa i miłości), chociaż przez pewien krótki okres (3 rok życia) matka wykazywała się pewną nadopiekuńczością, co od razu znalazło odbicie w zachowaniach dziecka – przede wszystkim nieadekwatnych reakcjach na stresy. Matka miała dużą łatwość w organizowaniu zabaw z dzieckiem, a tym samym łatwo nawiązywała z nim różne formy interakcji. Zabawy stanowiły zatem podłoże do nawiązywania interakcji słownych, a później także do wczesnej nauki czytania i pisanie. Zawsze mówiła do Przemka spokojnie, wyraźnie, z dużym ładunkiem emocjonalnym, a co za tym idzie z bogactwem elementów prozodycznych, wypowiedzi formułowała poprawnie pod względem gramatycznym. Nie poprawiała we wczesnym etapie niedoskonałych artykulacyjnie wypowiedzi dziecka, lecz starała się wszelkimi sposobami stymulować dziecko do mówienia i uzyskiwania przez nie zadowolenia z faktu mówienia.

Oceniając kształtowanie się systemu językowego dziecka można wskazać na wystąpienia znamienne dla tego procesu faktów:

- **głuzenie** wystąpiło w drugim miesiącu życia – co świadczyło o prawidłowym dojrzewaniu struktur ruchowych;
- **gaworzenie** pojawiło się w dziewiątym miesiącu życia (miesiąc po założeniu aparatów słuchowych) – świadczyło to o wystąpieniu, choć z pewnym opóźnieniem, połączenia funkcji słuchowo-ruchowych warunkujących rozwój mowy;
- **okres melodii** czyli wokalizacji dziecka trwał do ok. 1,6 (1 rok i 6 miesięcy), w tym okresie wyraźnie zaczęło rozwijać się rozumienie, a w końcowej fazie pojawiły się eholalie i wypowiedzi dźwiękonaśladowcze. Te ostatnie dziecko stosowało nadal w okresie wyrazu;
- **okres wyrazu** można wyznaczyć w przedziale 1,6-2,10. W tym okresie dziecko posługiwało się wyrazami oznaczającymi przedmiot lub czynność aktualnie istniejącą – oprócz rzeczowników i czasowników pojawiły się także przymiotniki, zaimki, liczebniki i partykuły. Pod koniec tego okresu słownik oceniono na około 90 wyrazów. Dziecko stosowało w wypowiedziach wszystkie samogłoski ustne (zamiennie traktowało *y* – *i*), a ze spółgłosek wargowe,

wargowo-zębowe, przedniojęzykowe *t, d, n*, przedniojęzykowodziałowe *l*, środkowojęzykowe *ń, ś* (niezbyt poprawne), tylnojęzykowe *x*, a pod koniec tego okresu pojawiło się *k*.

– **okres zdania** ustalić można na czas od 2,10-4,0. W tym okresie pojawiły się i utrwały wypowiedzi dwu-trzywyrazowe połączone poprawnymi regułami gramatycznymi. Dziecko bez trudu komunikowało własne potrzeby i wykorzystywało język do poznawania rzeczywistości. Pod koniec tego okresu bez trudu porozumiewało się nie tylko z najbliższym otoczeniem, ale również z osobami obcymi. W tym czasie rozpoczęto również naukę czytania i pisanie metodą globalną, co znacznie poszerzyło jego słownictwo i znajomość wypowiedzi zdaniowych. Nie udało się w pełni oszacować słownika dziecka, przede wszystkim ze względu na brak adekwatnych narzędzi diagnostycznych w tej materii. Jednak można uznać jego słownictwo za bardzo bogate i porównywalne ze słownictwem słyszących rówieśników. Używał poprawnie wszystkich części mowy, także przysłówków i przyimków. Poprawnie artykułował głoski wargowe, wargowo-zębowe, przedniojęzykowo-zębowe (trudność sprawiały jedynie głoski zwartoszczelinowe *c, ʒ*, przedniojęzykowo-działowe *l, l', r* – realizacja języczkowa; środkowojęzykowe, tylnojęzykowe).

– **okres swoistych form zdaniowych.** W piątym roku życia dziecko zaczęło osiągać coraz większą językową sprawność poznawczą, systemową i komunikacyjną. Pojawiły się głoski dentalizowane przednio-językowo działowe, chociaż ich wymowa jest nadal nieustalona. Słownictwo poszerza się stopniowo i nie odbiega ogólnie od przeciętnego słownictwa słyszących rówieśników. Dziecko w pełni komunikuje większość swoich potrzeb i korzysta z przekazywanych mu słownie informacji. Opanował zdolność czytania w oparciu o analizę i syntezę głoskową, a tym samym wspólnie z matką czyta interesujące go książeczki.

Podsumowując należy stwierdzić, iż obserwowany chłopiec, mimo początkowego opóźnienia w rozwoju mowy, w chwili obecnej zaczyna osiągać zadawalający poziom jej rozwoju. Badany Przesiewowym Testem Logopedycznym Z. Tarkowskiego osiągnął wynik surowy 57 punktów, co według norm tej skali oznacza wynik przeciętny (5-6 sten) dla dzieci słyszących (w rozwiązaniu tego testu wynikły jedynie pewne problemy z przekazaniem określonych poleceń, co wymagało poszerzenia instrukcji). Co jednak najważniejsze – oprócz poszerzania kompetencji językowej osiąga coraz wyższy poziom kompetencji kulturowej i komunikacyjnej, mimo dużych problemów z percepcją wypowiedzi mówionych.

Bibliografia

- Bokus B., 1984: *Nawiązywanie interakcji społecznych przez małe dziecko*, Wrocław.
- Bouvet D., 1996: *Mowa dziecka. Wychowanie dwujęzykowe dziecka niesłyszącego*. Tł. R. Gałkowski, Warszawa.
- Doman G., Doman J., 1992: *Jak uczyć małe dziecko czytać. Cicha rewolucja*, Tł. M. Pietrzak, Bydgoszcz.
- Eckert U., 1982: *Przygotowanie dziecka z wadą słuchu do nauki szkolnej*, Warszawa.
- Grabias S., 1994: *Język w zachowaniach społecznych*, Lublin.
- Kaczmarek L., 1953: *Kształtowanie się mowy dziecka*, Poznań.
- Kaczmarek L., 1988: *Nasze dziecko uczy się mowy*, Lublin.
- Kowalski S., 1962: *Rozwój mowy i myślenia dziecka*, Warszawa.
- Krakowiak K., 1995: *Fonogesty jako narzędzie formowania języka dzieci z uszkodzonym słuchem*, Lublin.
- Kurkowski Z. M., 1996: *Mowa dzieci sześciolletnich z uszkodzonym narządem słuchu*, Lublin.
- Rakowska A., 1992: *Rozwój systemu gramatycznego u dzieci głuchych*, Kraków.
- Schmid-Giovannini S., 1980: *Sprich mit mir. Eine ganzheitliche Lautsprachmethode für Kleinkinder von 0-7 Jahren, für Eltern und Erzieher hörgeschädigter Kleinkinder*, Berlin.
- Schmid-Giovannini S., 1995: *Rady i wskazówki dla rodziców i wychowawców dzieci z uszkodzonym słuchem. Całościowa metoda przyswajania mowy dźwiękowej*. Zeszyt 1, Tł. M. Góralówna, Warszawa.
- Tarkowski Z., 1992: *Przesiewowy Test Logopedyczny*, Lublin.
- Zarębina M., 1965: *Kształtowanie się systemu językowego dziecka*, Wrocław.
- Zarębina M., 1980: *Język polski w rozwoju jednostki. Analiza tekstów dzieci w wieku przedszkolnym. Rozwój semantyczny języka dziecka*, Kraków.